

УДК 631.1.016:330.3(477)

*В.Я. МЕСЕЛЬ-ВЕСЕЛЯК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділення організації виробництва та земельних відносин,
завідувач відділу форм господарювання
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
М.М. ФЕДОРОВ, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України

Постановка проблеми. У сільському господарстві України, з набуттям у 1990 році державного суверенітету й економічної самостійності та переходом держави до ринкової економіки, виникла необхідність трансформувати побудоване на адміністративно-командній системі управління сільське господарство до ринкових умов господарювання. Такі перетворення теоретично обґрунтовані й забезпечено їхнє наукове супроводження при запровадженні у практику науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки», зокрема, авторами статті.

У процесі трансформації запроваджено приватну власність на землю, проведено роздержавлення земель і передачу їх у власність колективним сільськогосподарським підприємствам та розпаювання земель між працівниками і пенсіонерами з їх числа. Змінено організаційну структуру виробництва – на базі колгоспів та радгоспів створені

й функціонують сільськогосподарські підприємства ринкового типу, фермерські господарства – великі фермерські та малі фермерські господарства (відповідно до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» [12], розвиваються господарства населення.

Досягнуто позитивних зрушень у розвитку галузі – зросло виробництво продукції, підвищилася його ефективність.

З огляду на комплекс проведених аграрних перетворень важливим є аналіз сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції в Україні, його ефективності й визначення стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади трансформації аграрного сектору економіки країни розроблено в ННЦ „Інститут аграрної економіки” та висвітлено в наукових працях: П. Т. Саблука [1, 25, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57]; В. Я. Месель-Веселяка [1, 25, 29,

© В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров, 2016

30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 56, 57, 65,]; М. М. Федорова [1, 25, 39, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 51, 61, 62, 63, 64, 65]; М. Й. Маліка [1, 26, 27, 28, 56]; Ю. О. Лупенка [1, 22, 23, 25, 38, 50]; П. І. Гайдуцького [1, 2, 3, 4]; А.С. Даниленка [6, 7, 8, 9]; М.В. Гладія [5]; Ю. Я. Лузана [19, 20, 21]; І. Г. Кириленка [14, 15, 16, 17, 18].

Поряд із розробкою теоретико-методологічних засад вони брали участь у підготовці нормативно-правових актів і забезпечили наукове супроводження при запровадженні наукових розробок у практику аграрного виробництва України та її регіонів.

Залишаються актуальними і потребують наукового розроблення питання визначення стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору України, що зумовило необхідність підготовки даної статті.

Мета статті – проаналізувати ефективність реформованого аграрного сектору економіки України, його організаційно-правових структур та визначити стратегічні напрями їхнього розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Сільське господарство України за радянських часів будувалося на двох формах господарювання – колгоспах й радгоспах, які працювали на державній землі, використовуючи відповідно кооперативне і державне майно. Усуспільнені засоби виробництва перетворилися по суті в нічийну власність, що у поєднанні з адміністративно-командними методами управління призвело до втрати особистого інтересу селян щодо підвищення ефективності виробництва і викликало необхідність трансформації сільського господарства до ринкових умов господарювання.

Постановою Верховної Ради України «Про земельну реформу» (18.02.1990 р.) [49] з 15 березня 1991 року всі землі України оголошено об'єктом земельної реформи. Визначено, що земельна реформа є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. Завданням цієї реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну

та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання й охорони земель. Передбачено також провести інвентаризацію земель усіх категорій та реєстрацію громадян, які бажають організувати селянське (фермерське) господарство, розширити особисте підсобне господарство, займатися індивідуальним і колективним садівництвом, одержати в користування земельні ділянки для городництва, сінокосіння й випасання худоби.

Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» (20.12.1991 р.) [12] передбачено передавати у приватну власність і надавати в користування, у тому числі на умовах оренди, земельні ділянки громадянам України для ведення селянського (фермерського) господарства.

Згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земельних ділянок» (26.12.1992 р.) [10] здійснено передачу у приватну власність земельних ділянок громадянам України, наданих їм для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного та гаражного будівництва.

Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10.11.1994 р.) [58] забезпечено: передачу безплатно у колективну власність земель колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, сільськогосподарським акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, трудові колективи яких виявили бажання одержати землю у власність; поділ земель, які передано у колективну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі (на місцевості); кожному члену підприємства, кооперативу, товариства видано сертифікат на право приватної власності на земельну частку (пай) із зазна-

ченням у ньому розміру частки (паю) в умовних кадастрових гектарах, а також у вартісному виразі; встановлено, що право на земельну частку (пай) може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування, застави; кожному члену колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства надано право безперешкодного виходу з нього та одержати безкоштовно у приватну власність свою частку землі (пай) у натурі (на місцевості), що посвідчується державним актом на право приватної власності на землю.

Згідно з Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (3.12.1999 р.) [59] здійснено реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно шляхом: забезпечення всім членам колективних сільськогосподарських підприємств права вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності (далі – приватні формування). Сприяння керівникам і спеціалістам колективних сільськогосподарських підприємств, що реформуються, у реорганізації зазначених підприємств та створенні на їх базі приватних формувань; запровадження обов'язкового укладення підприємствами, установами, організаціями, які використовують землю для сільськогосподарських потреб, договорів оренди земельної частки (паю), майнового паю з власниками цих часток (па-

їв), з виплатою орендної плати у натуральній або грошовій формах; забезпечення встановлення сторонами договору оренди земельної частки (паю) розміру плати за її оренду на рівні не менше одного відсотка (в подальшому Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян – власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» (2.02.2002 р.) [60] – встановлено 3%) визначеної відповідно до законодавства вартості орендованої земельної частки (паю); збереження, по можливості, цілісності господарського використання приватними формуваннями землі та майна колишніх колективних сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних часток (паїв) і майнових паїв; підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян та селянських (фермерських) господарств шляхом надання громадянам, яким у встановленому порядку із земель колективного сільськогосподарського підприємства відведено земельні ділянки в натурі на основі земельної частки (паю), можливості розширювати особисті підсобні господарства без створення юридичної особи за рахунок цих ділянок, а також одержаних при виході із зазначених підприємств майнових паїв.

Отже, під час реформування аграрного сектора економіки України запроваджено приватну власність на землю, проведено роздержавлення земель і передачу їх у власність колективним сільськогосподарським підприємствам та розпаювання між працівниками й пенсіонерами з їх числа, сформовано фермерські господарства, розвиваються господарства населення, створено сільськогосподарські підприємства ринкового спрямування (табл. 1).

1. Трансформація сільськогосподарських формувань в Україні та їх землекористування

Форма господарювання	Кількість підприємств	Площа сільськогосподарських угідь, млн га	%	Середній розмір 1 господарства, га
<i>1990 р. (до реформування)</i>				
Усі категорії господарств		40,89	100,00	
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	12420	38,22	93,47	3077
з них: колгоспи	8541	28,7	70,19	3360

радгоспи	2630	9,46	23,14	3599
міжгоспи	1249	0,06	0,15	48
Господарства населення, тис.	9206	2,67	6,53	0,3
2013 р. (після реформування)				
Усі категорії господарств		37,1	100,0	
Сільськогосподарські підприємства – всього (разом із фермерськими)	49	21,3	57,4	434,7
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства (без фермерських)	8,2	17,1	46,1	2087,0
фермерські господарства (усі)	40,8	4,2	11,3	102,7
з них: великі та середні (за ф. 50 с.г.)	0,9	1,7	4,5	1870,0
малі (ф. 2-ферм.)	39,9	2,5	6,8	62,8
Господарства населення – всього	16958,7	15,8	42,6	0,9

Джерело: Дані Державної служби статистики України (Стат.збірник „Сільське господарство України”), розрахунки авторів.

До реформування у 1990 році функціонували 12420 колгоспів, радгоспів і міжгосподарських підприємств України із загальною площею сільськогосподарських угідь 38,22 млн га та середнім розміром одного господарства 3077 га. В результаті їх реформування в Україні по співставній території (з АР Крим і частиною зони проведення антитерористичної операції) на 37,1 млн га сільськогосподарських угідь створено й працює 49 тис. сільськогосподарських підприємств ринкового типу (разом із фермерськими), які користуються 21,3 млн га сільськогосподарських угідь, середнім розміром 434,7 га, у тому числі 8,2 тис. сільськогосподарських підприємств (без фермерських) із площами – відповідно 17,1 млн га (46,1 %) і 2087 га та 40,8 тис. фермерських господарств із площами 4,2 млн га (11,3 %) і

102,7 га, з яких 0,9 тис. – великих фермерських підприємств (створених на базі колгоспів та радгоспів) – із площами 1,7 млн га (4,5%) і 1870 га, та 39,9 тис. – малих фермерських господарств (створених відповідно до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» [12] – із площами 2,5 млн га (6,8 %) і 62,8 га. Розвиваються господарства населення, кількість яких зростає від 9206 до 16958,7 тис. та площею сільськогосподарських угідь – від 2,67 (6,53 %) до 15,8 млн га (42,6 %), або на одне господарство – від 0,3 до 0,9 га.

У трансформованому до ринкового середовища аграрному секторі економіки України досягнуто позитивних зрушень. Зросло виробництво сільськогосподарської продукції (табл.2).

2. Виробництво валової продукції сільського господарства в Україні

Показники та форми господарювання	1990 р.	1991 р.	1999 р.	2013 р.	2013 у % до		
					1990	1991	1999
Всі категорії господарства							
Валова продукція – всього, млрд грн	282,8	245,4	137,5	252,9	89,4	103,0	183,8
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	680,6	602,2	340,8	681,3	100,1	113,1	199,9
у т.ч. рослинництва – всього, млрд грн	145,5	121,2	76,5	175,9	120,9	145,1	229,9
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	350,2	297,3	189,6	473,9	135,3	159,4	250,0
тваринництва – всього, млрд грн	137,3	124,3	61,0	77,0	56,1	61,9	126,1
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	330,4	304,9	151,2	207,4	62,8	68,0	137,2
Сільськогосподарські підприємства з фермерськими господарствами							
Валова продукція – всього, млрд грн	199,2	164,3	59,1	136,6	68,6	83,1	231,1
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	511,6	438,3	172,4	641,2	125,3	146,3	372,0
у т.ч. рослинництва – всього, млрд грн	117,9	94,1	43,4	103,1	87,4	109,6	237,4
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	302,9	250,9	126,7	484,1	159,8	193,0	382,1
тваринництва – всього, млрд грн	81,2	70,3	15,7	33,5	41,2	47,6	213,7
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	208,6	187,4	46,0	157,1	75,3	83,8	341,5

Сільськогосподарські підприємства без фермерських господарств						
Валова продукція – всього на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	512			686,6	134,1	
у т.ч. рослинництва – всього, млрд грн				85,4		
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	303			499,2	164,8	
тваринництва – всього, млрд грн				32,1		
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	209			187,4	89,7	

Джерело: Дані Державної служби статистики України (Стат. бюл. „Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010р.), розрахунки авторів.

У всіх категоріях господарств валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у 2013 році проти 1990 року вироблено 100,1 %, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах (із фермерськими господарствами) – 125,3 %, у сільськогоспо-

дарських підприємствах (без фермерських господарств) – 134,1 %. Отже, ностальгія за колгоспами й радгоспами є безпідставною.

Приріст виробництва продукції у сільському господарстві значно більший, ніж у промисловості (табл. 3).

3. Середньорічні прирости (спади (-)) виробництва продукції сільського господарства і промисловості, %

Роки	Сільське господарство	Рослинництво	Тваринництво	Промисловість
1995-1999	-6,3	-5,5	-6,7	-2,9
2005-2009	2,3	2,8	1,9	-2,0
2010-2014	6,0	7,8	2,9	0,7

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України („Стат. щорічник України”, стат. бюл. „Соціально-економічний розвиток України” за 2014 р.).

Якщо у 1995–1999 роках середньорічний спад виробництва сільськогосподарської продукції становив (-6,3 %), у тому числі рослинництва – (-5,5 %) і тваринництва – (-6,7 %), а промисловості – (-2,9 %), то у 2010–2014 роках приріст виробництва в сільському господарстві становив 6,0%, у тому числі у рослинництві – 7,8 й у тваринництві – 2,9 %, а в промисловості – лише 0,7%.

Щодо ефективності виробництва, то у 1995–1999 роках, до проведення реорганізації сільськогосподарських підприємств України, вони були збитковими. Середньорічні збитки становили 1,7 млрд грн при рівні збитковості (-18,4 %), у тому числі від рослинництва – 0,6 млрд грн прибутків при рівні рентабельності 15,8% і тваринництва – збитків 2,3 млрд грн (-44,3 %). У наступні п’ятирічні періоди прибутки стабільно зростали й за 2013 рік одержано 11,8 млрд грн прибутку при рівні рентабельності 11,2 %, у 2014 році – відповідно 33,3 млрд грн і 25,8 %, у 2015-му, за попередніми даними, 87,7 млрд грн та 45,9 %, тоді як у 1990 році рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва становив 20,9 %, а тва-

ринництво із збиткового у 1990 році (-4 %), у 2013-му стало прибутковим – 11,3 %, у 2014-му –13,4, у 2015 році – 22,6 %.

Підвищується середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, поліпшується співвідношення між заробітною платою у сільському господарстві й промисловості. Так, у 1999 році відношення заробітної плати в сільському господарстві до зарплати у промисловості становило 46,4 %, а в 2014-му воно зросло до 62,1 %.

Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах також зросла: на одного зайнятого у 2013 році вироблено валової продукції у 7,4 раза більше, ніж у 2000-му, а порівняно з 1991 роком - у 4,7 раза.

Поліпшується матеріальний стан селян за рахунок орендної плати за передану в оренду землю. За 2013 рік селянам-орендодавцям було виплачено 9,8 млрд грн орендної плати, у тому числі селянам-пенсіонерам – 4,6 млрд грн, що становить 616 грн за переданий в оренду гектар земель, або 2500 грн за земельний пай у середньому в Україні.

Сільське господарство із дотаційного стало однією з основних бюджетоформува- льних галузей економіки. Якщо у 1999 році підприємствами аграрного сектору було сплачено до бюджету 3,6 млрд грн, а обсяг державної підтримки становив 81,2 млрд грн, то у 2013 році від них до бюджету на-

дійшло понад 47 млрд грн, а обсяг держав- ної підтримки зменшився до 2,4 млрд грн.

Нові господарські формування забезпе- чують різний рівень інтенсивності виробни- цтва продукції, який визначається виробни- цтвом її на одиницю земельної площі (табл. 4).

4. Виробництво валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських формуваннях України за 2013 рік

Форма господарювання	Виробництво валової продукції на 100 га с.-г. угідь, тис. грн					
	усього	%	у т.ч.			
			рослин- ництво	%	тварин- ництво	%
Усі категорії господарств	681	100,0	474	100,0	207	100,0
Сільськогосподарські підприємства разом із фермерськими	641	94,1	484	102,2	157	75,7
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства всього (без фермерських)	686,6	100,8	499,2	105,3	187,4	90,3
фермерські господарства (усі)	456	66,9	422	89,0	33	15,9
з них: великі (за ф.50 с.г.)	520	76,3	467	98,5	53	25,6
малі (ф.2-ферм.)	413	60,6	393	82,9	20	9,6
Господарства населення – всього	735	107,9	460	97,1	275	132,7

Джерело: Дані Державної служби статистики України, розрахунки авторів.

Високого рівня інтенсивності досягнуто в господарствах населення, в яких на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 735 тис. грн валової продукції, або на 7,9 % більше, ніж у всіх категоріях господарств. У сільськогосподарських підприємствах (без фермерських господарств) вироблено 686,6 тис. грн валової продукції, або на

0,8 % більше, у фермерських господарствах – 456 тис. грн, або на 33,1 % менше, з них великих – 520 і малих – 413 тис. грн, або – відповідно на 23,7 і 39,4 %.

В обсягах виробництва продукції та рівні використання землі також є відмінності (табл. 5).

5. Питома вага форм господарювання у землекористуванні та виробництві сільськогосподарської продукції в Україні, %

Форма господарювання	Питома вага площі с.-г. угідь, %	Виробництво валової продукції					
		усього		у т.ч.			
		питома вага, %	коефіцієнт використан- ня землі	рослинництва		тваринництва	
питома вага, %	коефіцієнт використан- ня землі			питома вага, %	коефіцієнт використан- ня землі		
1990 рік							
Усі господарські формуван- ня	100	100	1	100	1	100	1
у т.ч. с.-г. підприємства (колгоспи і радгоспи)	93,7	70,4	0,752	81,1	0,865	59,2	0,631
господарства населення	6,3	29,6	4,694	18,9	3,007	40,8	6,482
2013 рік							
Усі категорії господарств	100	100	1	100	1	100	1
у т.ч. с.-г. підприємства і фермерські господарства	57,4	54,0	0,941	58,6	1,022	43,5	0,757
з них: с.-г. підприємства (без фермерських)	46,1	46,5	1,008	48,6	1,053	41,7	0,903

фермерські господарства	11,3	7,6	0,669	10,1	0,891	1,8	0,161
у т.ч. великі (ф.50 с.г.)	4,5	3,5	0,763	4,5	0,984	1,2	0,256
малі (ф.2-ферм.)	6,8	4,1	0,606	5,6	0,829	0,7	0,097
господарства населення	42,6	46,0	1,079	41,4	0,971	56,5	1,327

Джерело: Дані Державної служби статистики України, розрахунки авторів.

Нереформовані колгоспи і радгоспи у 1990 році, використовуючи 93,7 % сільськогосподарських угідь України, виробили 70,4 % валової продукції, при цьому рівень використання землі порівняно з усіма категоріями господарств становив 75,2 % (70,4:93,7•100). У 2013 році трансформовані до ринкових умов сільськогосподарські підприємства (без фермерських) на 46,1% сільськогосподарських угідь виробили 46,5 % продукції, при рівні використання землі 100,8%. Господарства населення на 42,6 % сільськогосподарських угідь виробили 46,0 % валової продукції, при 107,9 % рівня використання землі. Значно гірше використовують землю інші господарські формування: у фермерських господарств рівень використання землі у 2013

році становив 66,9 %, у тому числі у великих – 76,3 і в малих – 60,6 %.

Різняться також рівень виробництва в різних формах господарювання відповідно до зіставної бази 1990 року. По всіх категоріях господарств, сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах базовий рівень нами визначався виробництвом валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у колгоспах і радгоспах у 1990 році. У господарствах населення – обсягом виробництва на площі, яка в них була у 1990 році, й виробництва на додатково відведеній від колгоспів і радгоспів площі у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в обсязі, одержаному колгоспами й радгоспами у 1990 році (табл. 6).

6. Виробництво валової продукції сільського господарства в різних господарських формуваннях у 2013 році порівняно із зіставною базою 1990 року

Форма господарювання	2013 р.					
	Зіставна база 1990 р.		вироблено		%	
	усього, млн грн	на 100 га, тис. грн	усього, млн грн	на 100 га, тис. грн	усього	на 100 га
<i>Сільськогосподарські підприємства із фермерськими господарствами</i>						
Валова продукція – всього	134770,6	512,0	136590,9	641,2	101,4	125,2
у т.ч.: рослинництва	79756,8	303,0	103127,8	484,1	129,3	159,8
тваринництва	55013,8	209,0	33463,1	157,1	60,8	75,2
<i>Сільськогосподарські підприємства без фермерських господарств</i>						
Валова продукція – всього	87619,8	512,0	117499,5	686,6	134,1	134,1
у т.ч.: рослинництва	51853,1	303,0	85432,5	499,2	164,8	164,8
тваринництва	35766,7	209,0	32067,0	187,4	89,7	89,7
<i>у т.ч. фермерські господарства</i>						
Валова продукція – всього	47150,8	512,0	19091,4	455,7	40,5	89,0
у т.ч.: рослинництва	27903,7	303,0	17695,3	422,4	63,4	139,4
тваринництва	19247,1	209,0	1396,1	33,3	7,3	15,9
<i>з них: великі фермерські (ф. 50 с.г.)</i>						
Валова продукція – всього	8617,0	512,0	8745,0	519,6	101,5	101,5
у т.ч.: рослинництва	5099,5	303,0	7852,0	466,5	154,0	154,0
тваринництва	3517,5	209,0	893,0	53,1	25,4	25,4
<i>малі фермерські (ф. 2-ферм)</i>						
Валова продукція – всього	36383,5	512,0	10346,0	412,8	28,4	80,6
у т.ч.: рослинництва	21531,6	303,0	9843,0	392,8	45,7	129,6
тваринництва	14851,9	209,0	503,0	20,1	3,4	9,6

<i>Господарства населення</i>						
Валова продукція – всього	151183,5	956,0	116268,1	735,3	76,9	76,9
у т.ч.: рослинництва	67552,1	427,2	72767,4	460,1	107,7	107,7
тваринництва	83631,4	528,8	43500,7	275,2	52,0	52,0

Джерело: Розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України (стат. бюл. „Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.)“).

Проти базового рівня 1990 року збільшили виробництво сільськогосподарські підприємства (разом із фермерськими господарствами). На 100 га сільськогосподарських угідь вони мали б одержати 512 тис. грн валової продукції, а фактично виробили 641,2 тис. грн, або 125,2 %, у сільськогосподарських підприємствах без фермерських господарств ці показники становили – відповідно 512; 686,6; 134,1. Зменшили виробництво фермерські господарства з показниками 512, 455,7 тис. грн і 89,0 %, з них у великих – 512; 519,6; 101,5; у малих – 512, 412,8; 80,6; у господарствах населення – 956, 735,3 тис. грн та 76,9 %.

Сільське господарство зі збиткового стало прибутковим, а промисловість – із прибуткової до низькоприбуткової. Якщо у 2000 році в сільськогосподарських підприємствах рівень збитковості становив (-1,6 %), у промисловості – прибутковості 4,8 %, то у 2013-му рівень рентабельності в сільськогосподарських підприємствах зріс до 11,3 %, а в промисловості – знизився і становив 3,0 %.

Щодо подальшого розвитку сільського господарства України, стратегічним періодом якого можна вважати до 2025 року, то за цей період має бути досягнуто забезпечення населення країни продуктами харчування на рівні науково обґрунтованих норм, зростання експортного потенціалу та скорочення імпорту продукції.

Особливо це стосується продукції тваринництва, споживання якої з розрахунку на людину не відповідає раціональним нормам харчування – у 2013 році спожито всього м'яса 56,1 кг, або 65,8% від норми, у т.ч.: великої рогатої худоби – 9,2 кг (31,7 %), свиней – 21,5 кг (68,3 %), овець і кіз та інших видів тварин – 1 кг (55,5 %), а птиці – 24,4 кг, що на 6,1 % перевищує норму.

За розробками Київського НДІ гігієни харчування, нині Державного науково-дослідного центру з проблем гігієни харчу-

вання, було визначено раціональні норми споживання продукції тваринництва на людину: м'яса всього 85,3 кг, у тому числі ВРХ – 29, свиней – 31,5, птиці – 23,0, овець та кіз – 0,9, інших видів (коней і кролів) 0,9; молока – 380 кг, яєць -300 штук.

Для забезпечення визначених норм споживання продукції тваринництва й спрогнозованого до 2025 року Інститутом демографії та соціальних досліджень населення країни чисельністю 43646,8 тис. осіб [11] опрацьовано прогноз балансу споживання продукції й визначено необхідне виробництво продукції тваринництва: приросту живої маси тварин 5601 тис. т, у тому числі ВРХ – 1407,2, свиней – 1776, птиці – 1657, овець і кіз – 78,6 та інших видів тварин всього 72,3 тис. т, із них коней – 28,9 і кролів – 43,4 тис. т. При цьому середньорічні темпи приросту виробництва за період від 2013 до 2025 року становитимуть: по м'ясу в цілому 4,1 %, у тому числі ВРХ – 9,6, свиней – 4,5, птиці – 0,05, овець і кіз – 6,0, інших видів тварин – 3,4%; молока – 3,8 %, виробництво яєць залишається на рівні 2013 року.

Проте слід зазначити, що середньорічний темп приросту виробництва м'яса ВРХ 9,6% надто високий та нереальний. Вирішити проблему забезпечення яловичиною можливо за рахунок: збільшення його імпорту, або зменшення споживання на одну особу. Найприйнятнішим шляхом є зменшення споживання яловичини і заміна її іншими видами м'яса. За нашими розрахунками таке скорочення від норми можливе на 9 кг із заміною м'ясом свиней – на 4 кг та птиці – на 5 кг. Отже, до 2025 року необхідно забезпечити споживання на одну особу м'яса всього – 85,3 кг, у тому числі ВРХ – 20,0, свиней – 35,5, птиці – 28,0, овець і кіз – 0,9 й інших видів тварин – 0,9 кг, з яких кролів – 0,5 та коней – 0,4 кг.

Враховуючи норми споживання й прогнозовану чисельність населення, на основі

опрацьованого прогнозу балансу продукції тваринництва визначено обсяги її виробництва. У 2025 році необхідно забезпечити вирощування 5518,9 тис. т живої маси тварин і птиці, або 163,3% до 2013 року, у тому числі ВРХ – відповідно 1408 тис. т (208,8 %), свиней – 2010,8 (192), птиці – 1950 (124,3), м'яса овець і кіз – 78,6 (202,1), інших видів

тварин – 72,3 тис. т (146,1 %). Молока слід виробити 18007,8 тис. т (156,8 %), яєць – 19615 млн шт. (100,0%).

Визначено обсяги продукції рослинництва й валової продукції, що має бути вироблена у 2025 році в усіх категоріях господарств (табл 7).

7. Необхідне виробництво сільськогосподарської продукції в Україні у 2025 році проти 2013 року (всі категорії господарств)

Продукція	2013 р.	2025 р.	% зростання	Середньорічний темп зміни, %
Виробництво продукції рослинництва				
Зернових і зернобобових, тис. т	63051,3	79999,94	126,88	2,00
у т.ч. кукурудзи, тис. т	30949,54	31663,1	102,31	0,19
Цукрових буряків, тис. т	10789,36	25000	231,71	7,25
Соняшнику, тис. т	11050,48	10300	93,21	-0,58
Сої, тис. т	2774,3	5168	186,28	5,32
Ріпаку, тис. т	2351,73	2817,9	119,82	1,52
Виробництво продукції тваринництва				
Вирощування худоби і птиці – всього, тис. т	3379,0	5518,9	163,3	4,17
у т.ч. ВРХ	674,2	1408,0	208,8	6,33
свиней	1047,5	2010,8	192,0	5,58
птиці	1568,9	1950,0	124,3	1,83
овець та кіз	38,9	78,6	202,1	6,04
інших видів тварин	49,5	72,3	146,1	3,21
Молоко, тис. т	11488,2	18007,8	156,8	3,82
Вовна, тис. т	3,5	4,3	122,7	1,72
Яйця, млн шт	19615,0	19615,0	100,0	0,00
Валова продукція сільського господарства				
Валова продукція – всього, млн грн	252859	340263	134,57	2,50
у т.ч. на 100 га угідь, тис. грн	681	917	134,66	2,51
Валова продукція рослинництва – всього, млн грн	175895,2	220461	125,34	1,90
у т.ч. на 100 га угідь, тис. грн	474	594	125,34	1,90
Валова продукція тваринництва – всього, млн грн	76963,8	119802	155,66	3,76
у т.ч. на 100 га угідь, тис. грн	207	323	155,66	3,76

Джерело: Дані Державної служби статистики України, власні розрахунки авторів.

Виробництво зернових і зернобобових має зрости на 26,9 %, цукрових буряків – у 2,3 раза, сої – на 86,3 %, ріпаку – на 19,8 %. Виробництво соняшнику залишиться на рівні 2013 року. Виробництво валової продукції сільського господарства потрібно збільшити на 34,7 %, у тому числі рослинництва – на 25,5, а тваринництва – на 55,7%.

Вищі темпи зростання мають забезпечити фермерські господарства з тим, щоб на відведеній їм землі, а господарства населення (особисті селянські господарства) – на додатково відведеній землі, виробляти валової продукції на 100 га сільськогосподарських

угідь не менше, ніж колгоспи й радгоспи у 1990 році.

Проте слід зауважити, що подальшому розвитку особистих селянських господарств не буде сприяти прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерські господарства» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» [13]. Проектом цього закону передбачається реєструвати ці господарства як фізичних осіб-підприємців, а відповідно до проекту Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств)»

[13] вони мають оподатковуватися, тоді як зараз ці господарства не оподатковуються. Для оподаткування господарств населення (особистих селянських господарств) немає економічних підстав, адже вони працюють збитково. Тому необхідно створити їм організаційно-економічні умови для подальшого розвитку – доступу до ринку продукції і цінового забезпечення. Не можна погодитися з тим, що, наприклад, молочні заводи закупають у населення молоко по 2-3 грн за 1 л, а у торговельній мережі його продають споживачам по 15-17 грн і вище. У зв'язку з тим, що господарства населення (особисті селянські господарства) забезпечують високу частку виробництва продукції сільського господарства і виконують значну роль у продовольчому забезпеченні населення України та враховуючи збитковість, їм необхідно надавати прямі державні дотації.

Для забезпечення визначених стратегічних до 2025 року обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності необхідно вирішити ряд важливих проблем, зокрема, удосконалити економічний механізм господарювання: ціни, податки, кредитування, дотаційну політику, міжгалузеві економічні зв'язки, щоб усі галузі й сфери діяльності в економіці країни мали однакові економічні умови для відтворення виробництва, тобто на вкладений у виробництво рівновеликий капітал з урахуванням терміну його обороту одержувати рівновеликі прибутки.

З огляду на економічні умови, що склалися в нашій державі, важливим напрямом є формування ринкового обігу земель, за якого має бути включення їх в економічний оборот на основі визначення вартості землі капіталом, який нарівні з іншими засобами виробництва став прибутковоутворювальним фактором. Це дасть змогу мати кошти для підвищення орендної плати, здійснення заходів з охорони земель.

Що стосується купівлі-продажу земельних ділянок, земельних паїв, то її запровадження у сучасних умовах неминуче матиме спекулятивно-тінювий характер, що призведе до швидкого обезземелення більшості селян, які становлять основну частину по-

тенційних продавців земель. Одержані селянами кошти від продажу землі призведуть до небаченої інфляції й знеціняться і швидко використаються. Як наслідок, земля залишиться у покупця, а виторг від її продажу у селянина “з'їсть” інфляція. Тому є великий сумнів у тому, що селянин, який продав свою земельну ділянку, зможе коли-небудь придбати іншу земельну ділянку. Крім того, значна частина коштів сільськогосподарських підприємств буде спрямована на купівлю землі, а не на розвиток виробництва, що призведе до їх занепаду. До того ж, вилучені орендодавцями земельні паї для їх продажу спонукатимуть до розформування цих господарств. Такого допускати не можна. Тому за нинішньої економічної ситуації запровадження купівлі-продажу земельних ділянок, за винятком тих, які надані для ведення особистого селянського господарства до 2-х гектарів, є передчасним.

На даному етапі товаровиробників влаштує оренда земельних ділянок і земельних паїв. Вона сприяє руху землі до ефективнішого господаря, який забезпечує одержання селянами-власниками належної орендної плати.

Потребує удосконалення кредитна політика, адже залучення кредитних ресурсів новим приватним господарем, який працює на орендованій землі, практично неможливе, оскільки об'єктом застави розпоряджається не орендар, а власник. Тому було б доцільно ввести порядок застави не земельної ділянки, а права оренди земельної ділянки. У разі невиконання зобов'язань перед кредитором орендар втрачає право оренди, яке переходить банківській установі, а вона, у свою чергу, може це право передати (продати) іншому, ефективнішому господареві, а право власності залишається за селянином-орендодавцем.

Висновки. В основу розробки стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору України покладено результати аграрних перетворень на селі, що забезпечили організаційно-економічні умови зростання, за яких:

земельна й аграрна реформа серед інших складових економічної реформи України була науково обґрунтованою і теоретично дослідженою ученими-аграріями та за їх-

ною участю нормативно врегульованою, практично впровадженою і результативною;

в Україні опрацьовано власну модель реформування земельних відносин та аграрного сектора. Створена багатоукладність виробництва на селі. Замість домінуючої колгоспно-радгоспної функціонують різні форми господарювання, що ґрунтуються на приватній власності на землю у поєднанні з індивідуальною, сімейною і колективною формами організації праці. Нові господарські структури ринкового спрямування в організаційному плані в результаті підвищення мотивації праці одержали великі можливості й перспективи подальшого розвитку. Сільськогосподарські підприємства у 2013 році виробили валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь в 1,5 раза більше, ніж колгоспи і радгоспи у 1990 році, а тваринництво із збиткового стало прибутковим;

справдилися віковічні прагнення селян – вони стали власниками землі. Земля збережена за селянами, а якби не так, то вона

опинилася б у власності невеликої кількості господарів, як це сталося з об'єктами промисловості;

відбулися позитивні соціальні зрушення, за яких власник землі може створювати своє господарство, передавати її в оренду, змінювати орендаря, передавати у спадщину, працювати в господарському формуванні, якому передані земля та майно в оренду. Як власник землі й майна він бере участь у формуванні новоствореного підприємства і впливає на те, щоб земля оброблялася кращим господарем;

пенсіонери-власники земельних паїв соціально захищені своєю власністю. За рахунок орендної плати за землю та майно вони мають постійні додаткові доходи, що є значною підмогою у зростанні їхнього добробуту.

Все це стало основою забезпечення ефективного ведення сільського господарства в Україні й підставою для досягнення визначених параметрів його розвитку.

Список використаних джерел

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров, М.Й. Малік [та ін.] ; за ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. *Гайдуцький П.І.* Аграрна реформа: радикальні заходи, високий результат / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 3 – 7.
3. *Гайдуцький П.І.* Аграрний ринок: уроки і завдання / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 3 – 9.
4. *Гайдуцький П.І.* Розвиток багатоукладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – № 4. – 2001 – С. 19 - 23.
5. *Гладій М.В.* Особливості аграрної реформи у Львівській області / М. В. Гладій // Економіка України. – 1996. – № 5. – С. 34-43.
6. *Даниленко А.С.* Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку / А. С. Даниленко // Вісн. Білоцерк. держ. аграр. ун-ту. – 2009. – Вип. 63. – С. 3–8.
7. *Даниленко А.С.* Земельна реформа в Україні та інвестиції / А.С. Даниленко // Моя Україно, вірю в твоє майбутнє. – К.: Урожай, 2003. Кн.2 – С. 7–15.
8. *Даниленко А.С.* Роль реформування земельних відносин у розв'язанні соціально-економічних проблем розвитку українського села і сільських територій / А.С. Даниленко // Землевпоряд. вісн. – 2005. – № 1. – С. 3 – 7.
9. *Даниленко А.С.* Шляхом земельної реформи до високоєфективного господарювання / А.С. Даниленко // Моя Україно, вірю в твоє майбутнє.– К., Урожай, 2001. Кн.1 – С. 34–37.
10. Декрет Кабінету Міністрів України “Про приватизацію земельних ділянок” (26.12.1992 р. № 15-92). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-92>.
11. Державна служба статистики України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птахи Національної Академії Наук України «Прогноз чисельності населення України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/analisis/index.asp>
12. Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" (20.12.1991 р. № 2009-ХІІ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2009-12>.
13. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерські господарства» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» №1067-VIII від 31.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>; проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств)».
14. *Кириленко І.Г.* Аграрна реформа в Україні: надбання, проблеми / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005.– №5. – С. 8-14.
15. *Кириленко І.Г.* Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення / І. Г.Кириленко // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С.44-46.
16. *Кириленко І.Г.* Інституційні проблеми формування інфраструктури внутрішнього аграрного ринку / І. Г.Кириленко, Р. М. Шмідт // Економіка АПК. – 2009. – №8. – С.3 –11.

17. *Кириленко І.Г.* Актуальні проблеми земельного ринку в Україні / І. Г. Кириленко, В. П. Кравчук // *Економіка АПК*. – 2012. – №5. – С.26 – 29.
18. *Кириленко І.Г.* Актуальні проблеми розвитку аграрного ринку в Україні в контексті формування балансів продовольчих ресурсів / І.Г.Кириленко // *Економіка АПК*. – 2004.– №12 – С. 16-23.
19. *Лузан Ю.Я.* Реформування аграрного сектора України : стан і перспективи / Ю. Я. Лузан // *Економіка АПК*. – 2002. – № 4.– С.3 – 8.
20. *Лузан Ю.Я.* Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектора України / Ю. Я. Лузан // *Економіка АПК*. – 2014. – №6. – С.5–9.
21. *Лузан Ю.Я.* Удосконалення ринку фінансових послуг як передумова розвитку аграрного виробництва / Ю. Я. Лузан // *Економіка АПК*– 2009. – № 8 – С. 69 – 74.
22. *Лупенко Ю.О.* Потенціал акціонерного сектору агропромислового комплексу / Лупенко Ю. О. // *Економіка АПК*. – 2005. – № 1. – С. 21-25.
23. *Лупенко Ю.О.* Системні трансформації аграрного сектору економіки / Ю. О. Лупенко // *Економіка АПК*. – 2007. – № 5. – С. 49-51.
24. *Лупенко Ю.О.* Формування перспективної моделі сільського господарства України / Лупенко Ю. О. // *Економіка АПК* – 2012. – № 11. – С. 10 – 14.
25. *Лупенко Ю.О.* Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2014. – №7. – С. 26 – 38.
26. *Малік М.Й.* Економічні та соціальні умови формування малих підприємницьких структур / М. Й. Малік // *Економіка АПК*. – 1996. – №5. – С. 17–23.
27. *Малік М.Й.* Особливості реформування с.-г. виробництва / М. Й. Малік, В.А. Юдіна // *Економіка АПК*. – 1996. – № 8. – С.23–28.
28. *Малік М.Й.* Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М. Й. Малік, В. М. Заяць // *Економіка АПК*. – 2013. – № 5. – С. 87–95.
29. *Месель-Веселяк В.Я.* Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2005. – № 6. – С. 17 - 26.
30. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2010. – № 9 – С. 3-12.
31. *Месель-Веселяк В.Я.* Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2007. – № 12. – С. 8-14.
32. *Месель-Веселяк В.Я.* Реформування аграрного сектора України: здобутки і проблеми / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2003. – № 5. – С. 3-8.
33. *Месель-Веселяк В.Я.* Розвиток сільського господарства України (науково-методичне забезпечення) / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2011. – №7. – С. 42 – 54.
34. *Месель-Веселяк В.Я.* Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення) / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2012. – №1. – С. 13 – 23.
35. *Месель-Веселяк В.Я.* Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я.Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2010. - №4. – С. 3-18.
36. *Месель-Веселяк В.Я.* Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2008. – № 5. – С. 12-17.
37. *Месель-Веселяк В.Я.* Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – №3. – 2011. – С. 9-16.
38. *Месель-Веселяк В.Я.* Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2009. – №10. – С. 7-14.
39. *Месель-Веселяк В.Я.* Нові методичні підходи щодо удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2016. – № 2. – С.22-29.
40. *Месель-Веселяк В.Я.* Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2008. – № 3. – С. 13-20.
41. *Месель-Веселяк В.Я.* Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2004. – № 11. – С. 18–24.
42. *Месель-Веселяк В.Я.* Теоретико-методологічне і нормативно-правове забезпечення трансформації аграрного сектору економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2015. - №7. – С.5-26
43. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-правове забезпечення реформування земельних відносин в аграрній сфері (підсумки і проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // *Землепоряд. вісн.* – 2003. – № 3. – С. 24–30.
44. *Месель-Веселяк В.Я.* Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2006. – № 12. – С. 34 – 41.
45. *Месель-Веселяк В.Я.* Удосконалення відносин власності - основа аграрних перетворень / В. Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 1996. – № 6. – С. 3-13.
46. *Месель-Веселяк В.Я.* Земельна реформа – основа структурних перетворень в аграрній сфері України / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 1996. – №5. – С.10 – 17.
47. *Месель-Веселяк В.Я.* Методологічні і методичні принципи грошової оцінки сільськогосподарських угідь / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 1995. – №2. – С. 11–16.
48. *Месель-Веселяк В.Я.* Земельні відносини на селі / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // *Сільські вісті*. – 1990. – 12 жовт.

49. Постанова Верховної Ради України “Про земельну реформу” (18.12.1990 р. № 563-ХІІ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
50. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. - № 7. - С. 26-38.
51. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-13.
52. Саблук П.Т. Магістральні напрями аграрної реформи / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 1995. – № 1. – С. 8–14.
53. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – №5. – С.3–16.
54. Саблук П.Т. Ціновий фактор у розвитку сільськогосподарського виробництва / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 3-9.
55. Саблук П.Т. Шлях до ринку : проект концепції переходу АПК республіки до ринкової економіки / П. Т. Саблук та ін. // Сільські вісті. – 1990. – 4 верес.
56. Саблук П.Т. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України : (проект) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Й. Малік [та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 3–6.
57. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / ред.: П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк; Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2002. – 59 с.
58. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва” (10.11.1994 р. № 666/94). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/793-94>.
59. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” (3.12.1999 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>
60. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян-власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2002>
61. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин в аграрній сфері. / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 1998. - №4. – С.12-17.
62. Федоров М.М. Економічна оцінка земель як основа визначення плати за їх використання. / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 1997. - №4-5. – С. 33-37.
63. Федоров М.М. Розвиток орендних земельних відносин у новостворених агроформуваннях /М.М. Федоров // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві. – Харків, ХНТУСГ, 2010. – С. 89-97.
64. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – №3.– С. 4-18.
65. Федоров М.М. Земельні відносини / М. М. Федоров, В. Я. Месель-Веселяк // Сільські Обрії. –1994.–№11-12.–С. 35–37.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2016 р.

*

УДК 332.28

*О.В. ХОДАКІВСЬКА, кандидат економічних наук,
завідувач відділу земельних відносин
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Особливості регулювання орендної плати за землі державної власності

Постановка проблеми. Орендний механізм сільськогосподарського землекористування визнаний світовою практикою і є важливою складовою ринкової економіки. Йому належить домінуюча позиція у розвитку земельних відносин. Він являє собою достатньо гнучку систему виробництва, створює сприятливі умови для формування оптимальних

розмірів землекористувань аграрними підприємствами. У ході ринкових трансформацій орендні відносини дали змогу, не подрібнюючи земельних масивів, створювати різні за розміром і формами господарські структури у сільському господарстві.

Серед численних позитивних організаційно-економічних та соціальних зрушень у сфері орендних земельних відносин недостатньо обґрунтованим донині залишається питання

© О.В. Ходаківська, 2016